

ПРОДУКТИВНІ АФІКСАЛЬНІ МОДЕЛІ АНГЛІЙСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ

Урядова Вікторія Денсїєвна,

викл.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджуються ступені продуктивності моделей афіксального англійського словотворення та визначаються тенденції частиномовної продуктивності творення нових слів в англійській мові.

Ключові слова: афіксальне словотворення, продуктивність словотворчих моделей, суфіксальні моделі, префіксальні моделі.

На сучасному етапі розвитку мов утворення слів далеко не завжди диктується потребами суспільства у вираженні нових понять, явищ [Снікєєва 2004]. Як правило, утворюються слова, що позначають явища вже існуючі, але виражені іншими мовними засобами, наприклад словосполученнями, у тому числі відповідно до двох протилежних тенденцій: 1) до економії мовних засобів, 2) до ентропії мовного змісту з метою усунути можливість втрати інформації.

Англійський словотвір також визначається як сфера моделювання мотивованих (вторинних) найменувань [Омельченко Л.Ф., Полужин М.М., Кубрякова О.С., Зацний Ю.А. та ін.], тобто словотворчих моделей (pattern). Характерною рисою словотворчої моделі є її абстрактність, абстрагованість від конкретного лексичного значення як у всієї моделі (як у моделях складних слів), так і в її будь-якій частини (властиво для моделей похідних слів). На думку О.С. Кубрякової, саме властивість абстрагуватися робить модель зразком для наслідування, своєрідною матрицею, за якою "друкуються" нові слова, та надає можливість виконувати їй словотворчу функцію [Кубрякова 2004, с. 125].

Мета статті – визначити ступінь продуктивності афіксальних моделей, за якими створюються нові слова англійської мови.

Продуктивність словотворчої моделі зумовлюється як екстралінгвальними потребами, так і причинами мовними [Мешков 1996]. Виходячи з цього, словотвір, який позначає нові явища в суспільстві, називається *узуальним*; той, що сприяє синтаксичній організації тексту – *синтаксичним*; якщо словотвірні засоби використовуються з метою виразити словотворчими засобами стилістичні потреби мовця, у тому числі автора художнього твору, то говорять про *стилістичний* словотвір [Пітель 2003]. Отже, продуктивність тієї чи іншої моделі визначається потребами узуального, синтаксичного чи стилістичного словотвору.

Узуальний словотвір пов'язаний з екстралінгвальною потребою у вираженні нових понять, що є визначальним у розвитку системи словотвору й продуктивності окремих моделей, причому відбувається добір тих моделей, які здатні найбільш адекватно виразити нове явище.

Останнім часом саме з англійської мови впливає нова тенденція –творення так званих "модних" слів і використання для цього "модних" суфіксів і відповідно словотворчих моделей [Зацний 1999]. Уживання цих слів найчастіше обмежується рамками слововживання певних груп людей (*gimmick* "жарт, спритне пристосування", *swell* "відмінний, першокласний", *sophisticated* "складний, важкий, незрозумілий" і т.ін.).

Чинники, які сприяють підвищенню словотвірної продуктивності на лінгвальному рівні, пов'язані з функціями словотвору в мовній системі [Заботкина 1989]. Передусім це функція утворення нових слів для задоволення потреб раціональної організації висловлюваного змісту, більш точного вираження думки (*an opener of doors – one who opens doors, a great arranger – one who can arrange anything*).

Специфіка англійського словотворення полягає ще й у тому, що його засоби використовують для більш точного вираження думки чи створення стилістичного ефекту шляхом варіювання словесного матеріалу, його різного розташування в контексті і багатьма іншими синтаксичними засобами (*Television-watching had left its mark on her gestures. Everyone was shoulder-punching one another*). Отже, словотворча модель сприяє організації смислу висловлення. Завдяки цьому деякі дослідники [наприклад, О. А. Земська] вважають її одним із синтаксичних засобів організації тексту.

В англійській мові прикладом високопродуктивних можна вважати моделі похідних слів із суфіксами: $V + er$ (*teacher*), $N + able$ (*readable*), $N + less$ (*colourless*), $N + like$ (*catlike*), $N (Adj) + ize$ (*ideologize*); із префіксами: $un + Adj$ (*unemployable*); моделі складних слів: $N + N$ (*foodscience*); $N + Adj$ (*dustfree*); і моделі складнопохідних слів: $N + V + er$ (*price-raiser*), $Adj (N) + N + ed$ (*loud-voiced*).

Малопродуктивні моделі похідних слів із суфіксами: $N + en$ (*woolen*), $N + ous$ (*dangerous*); із префіксами: $Be + V$ (*becloud*) і моделі складних слів $V + V$ (*make-believe*), $V + Adv$ (*speak-easy*) і ін.

Суфіксальна схема показує, які частини мови використані в словотворчому акті, яка з них є вихідною, яка – похідною, наприклад, $V + \text{Suf} = N$. Це суфіксальна схема, яка представляє іменник, утворений від основи дієслова за допомогою суфікса, наприклад, *remove + al = removal*.

Усередині суфіксальних схем виділяються суфіксальні моделі. Вони описують вихідну основу, конкретний суфікс і похідне слово. Одній схемі можуть відповідати декілька моделей: наприклад, схема $V + \text{Suf} = N$ реалізується за допомогою двох моделей: $V + ion = N$ (*communicate – communication*); $V + er + N$ (*speak – speaker*).

У процесі словотвору в системі англійської мови задіяні всі частини мови, однак найбільш широко представлений іменник. Англійські іменники мають набагато більше суфіксів, ніж будь-яка інша частина мови. Суфікси є однією з ознак іменника як частини мови.

У типологічному відношенні суфікси іменників англійської мови надзвичайно різноманітні:

- 1) суфікси, які функціонують лише як морфеми;
- 2) суфікси, що виникли із самостійних слів;
- 3) суфікси споконвічні;
- 4) суфікси запозичені;
- 5) суфікси, які притаманні лише іменникам.

Ця типологія постійно поповнюється.

Інша позиція представлена П. М. Карашук у монографії "Словотвір в англійській мові", де всі похідні іменники поділяються на ті, що утворені за допомогою агентивних суфіксів і на ті, що утворені за допомогою абстрактних суфіксів [Карашук 1977].

З усіх агентивних суфіксів, на думку Гончарової Т. В. [Гончарова 2002] іменників *-er* є найпродуктивнішим. У давньоанглійській мові за допомогою цього суфікса від іменників і дієслів утворювалися іменники, що позначають осіб, які займалися тим видом діяльності, на який указує вихідна основа: *cartere* - *carter* (возій); *utridere* - *outrider* – (верхівковий).

До середньоанглійського періоду відносяться такі іменники із суф. *-er*, як *builder* (будівельник), *bookbinder* (палітурник), *hatter* (капелюшник) та ін. У цей період значення суфікса розширюється. Насамперед, з'являються іменники, в яких *-er* указує на приналежність до певної місцевості: *Londoner*, *Englander* та ін.

З ранньонорманської мови *-er* розвиває, крім агентивного значення, також і орудне. Це пов'язано з тим, що з розвитком техніки цілий ряд пристосувань, інструментів, приладів і т.п. став виконувати ту роботу, що колись доводилося робити людині: *roller* (валик), *knocker* (дверний молоток).

У сучасній англійській мові суфікс *-er* має велику продуктивність [Гончарова 2007], є широкоживаним і зберігає агентивне і орудне значення. Якщо раніше цей суфікс міг сполучатися тільки з основами дієслів та іменників, то зараз він, хоча й зрідка, утворює нові іменники від основ прикметників і числівників.

Приєднуючись до основ іменників, пише Т. В. Гончарова, [Гончарова 2007, 138] суфікс *-er* виражає значення жителя місцевості (міста, села, країни), на яку вказує основа: *borderer* (житель прикордонної смуги), *villager* (житель села). Іноді суфікс *-er* виражає значення – "людина такого віку, на який указує вихідна основа". Такі іменники утворюються від основ числівників: *forty-niner* (сорокадев'ятилітня людина) [там само].

Надзвичайно активна продуктивність суфікса *-er* виявляється в тому, що він бере участь в утворенні іменників навіть від дієслівних основ з післялогами: *to look on* - *onlooker* (глядач, спостерігач) [Гончарова 2007, 139].

Однак зустрічаються випадки, коли суфікс *-er* не вживається для утворення іменників, наприклад, коли в мові:

вже існує інше похідне слово з аналогічним значенням: *student* (замість *studyer*, яке з'явилося в мові, але вживається вкрай рідко);

мається інше слово на *-er*, утворене від омонімічної основи (у цьому випадку – *erl* загалом не вживається, щоб уникнути помилкового розуміння утворень: *betting-man* уживається замість *better* ('one who bets'), тому що в мові є вже слово *better* (порівняльний ступінь прикметника *good* і прислівника *well*).

Так, суфікси *-er*, *-or* використовуються для утворення від дієслівних основ іменників, що позначають професію чи властиву певній особі дію: *to work* (працювати) - *worker* (робітник).

Афіксація за допомогою суфікса *-ion* (також *-tion*, *-ation*, *-sion*) призводить до утворення від основи дієслова іменників, що позначають:

- ✓ дії чи процес: *preparation* (підготовка), *discussion* (обговорення),
- ✓ стан чи якість: *attention* (увага),
- ✓ конкретний результат дії: *translation* (переклад).

Прикметники утворюються за допомогою суфіксів *-al*, *-ful*, *-y*:

✓ суфікс *-al* служить для утворення відносних прикметників від основ іменників: *national* (національний);

✓ суфікс *-ful* - для утворення прикметників від основ іменників, а також від деяких дієслівних основ зі значенням "що має (повною мірою) якість, виражену основою: *beautiful* (красивий);

✓ суфікс *-y* - для утворення прикметників від основ іменників зі значенням "що має якість того, що позначено основою": *rainy* (дощовий).

Суфіксом прислівників є *-ly* [Толчєєва 2003]. З його допомогою утворюються якісні прислівники від основ прикметників, зберігаючи в більшості випадків значення прикметника: *usually* (звичайно).

За допомогою суфікса *-ing* утворюються від дієслівних основ іменники, що позначають:

- ✓ дію чи процес: *swimming* (плавання), *teaching* (навчання);
- ✓ конкретний результат дії: *writing* (твір).

В англійській мові існують афікси, які вживаються як лише з однією частиною мови, так і з будь-якими. Наприклад, префікс *re-* використовується для утворення від дієслівних основ нових слів, що мають значення повторності дії чи здійснення її заново: *to read* (читати) - *to reread* (перечитати), а префікс *un-* може з'єднуватися з прикметниками, дієприкметниками, дієсловами і, рідше, з іменниками:

✓ при з'єднанні з прикметниками і дієприкметниками префікс *un-* додає їм негативне значення: *unpleasant* (неприємний),

✓ при з'єднанні з дієслівними основами утворюються дієслова з значенням дії, що протилежна вираженій основою: *unmake* (руйнувати).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, афікси, що мають певне значення, при утворенні нового слова вступають між собою у певні семантичні відносини, реалізовані їхньою значеннєвою сполучуваністю. Передусім це синонімічні відношення як суфіксів, так і префіксів. Завдяки цим відношенням виділяються а) моделі з різним ступенем продуктивності залежно від лексико-стилістичного шару, в якому вони використовуються; б) моделі, вживані переважно у визначеному лексико-стилістичному шарі; в) моделі універсальні, продуктивні в багатьох лексичних шарах.

В статье исследуется степень продуктивности моделей аффиксального английского словообразования, а также определяются тенденции продуктивности различных частей речи в процессах образования новых слов в английском языке.

Ключевые слова: аффиксальное словообразование, продуктивность словообразовательных моделей, суффиксальные модели.

The article deals with models of English word formation in the context of their productivity within different parts of speech.

Key words: *lexicology, lexicography, Russian – Ukrainian dictionary, word.*

Література:

1. Гончарова Т.В. Аксиологічний компонент аналізу структурно-складних агентивних іменників з суфіксом *-er* / Т.В. Гончарова // Наука і сучасність: Зб. наук. пр. – К.: Логос, 2002. – Т. XXX. – С. 173–180.
2. Гончарова Т.В. Типологія аксіологічно-маркованих агентивних номінативних оиниць з форматом *-er* / Тетяна Володимирівна Гончарова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2007. – 157 с.

3. *Єнікєєва С.М.* Формування нових словотворчих елементів англійської мови шляхом афіксалізації лексичних одиниць / С.М. Єнікєєва // Загальні питання філології: 36. наук. пр. – Т. 1. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 85–90.
4. *Заботкина В.И.* Новая лексика современного английского языка / В.И. Заботкина. – М.: Высш. шк., 1989. – 126 с.
5. *Зацний Ю.А.* Розвиток словникового складу англійської мови в 80–90-ті роки ХХ століття: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / Ю.А. Зацний. – К., 1999. – 32 с.
6. *Земская Е.А.* Активные процессы современного словопроизводства / Е.А. Земская // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). – 2-е изд. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 90–141.
7. *Карашук П.М.* Словообразование английского языка / П.М. Карашук. – М.: Наука, 1977. – 303с.
8. *Кубрякова Е.С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Евгения Степановна Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
9. *Мешков О.Д.* Английская мозаика: Кн. для преподавателя, студента, лингвиста, переводчика / Н.М. Разинкина (отв.ред.). – М.: Янус, 1996. – 174 с.
10. *Пітель В.* Фактори детермінації словотворення / В. Пітель // "Наукові записки" Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського: Зб. наук. пр. Серія: Філологія. – 2003. – Вип. 6. – Вінниця. Вид-во Вінницького держ. пед. ун-ту, 2003. – С. 192–198.
11. *Полюжин М.М.* Функциональное словосложение и префиксальные ономазиологические категории в английском языке / М.М. Полюжин, Л.Ф. Омельченко. – Ужгород: Ужгородск. гос. ун-т, 1997. – 99 с.
12. *Толчєєва Т.С.* Функціонально-семантичні особливості складних утворень з елементами *looking, -like* (на матеріалі сучасної англійської й американської художньої прози): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / Т.С. Толчєєва. – К.: КНЛУ, 2003. – 19 с.